

## FRANSIZ DEVRİMİNİN FELSEFESİ VE TÜRKİYE

Prof. Dr. Niyazi ÖKTEM\*

Siyasal iktidarı ele geçirme çabası içinde olan grup veya sınıflar eylemlerinin düşünsel bir düzleme dayandırılır. Bireyler açısından da bu psikoz geçerlidir. Her davranış ve eylemimize düşünsel bir haklılık boyutu vermek isteriz. Siyasette belli bir hukuk felsefesi anlayışı eylemi biçimlendirir. Dünyadaki tüm devrimlerin kökeninde bir felsefe yatmaktadır. Eğer siyasi iktidarı devirme eylemi sadece günlük kaygılar, anarşi, terör, kargaşa gibi nedenlere dayandırılıyorsa ortada bir devrim değil "hükümet darbesi" vardır.

Sovyet Devrimi marksist dünya görüşüne bağlıdır. Devrim öncesi uzun süre marksist felsefe aydınlar tarafından incelenerek kitlelerle aktarılmış, yeni kuramlar geliştirilmiş ve bu felsefeye bağlı bir devrim gerçekleştirilmiştir. Büyük Fransız Devrimi de bir felsefenin ürünüdür. "Doğal hukuk" diye adlandırılan bu felsefe uzun yıllar değişik filozoflar tarafından işlenerek devrimin düşünsel dayanağı haline dönüştürülmüştür. Nasıl marksizm işçi sınıfının felsefesi ise, doğal hukuk da kentsoylunun [burjuvazi] hukuk ve siyaset felsefesidir.

### FRANSIZ DEVRİMİNİN FELSEFESİ

Doğal hukuk tüm kentsoylu devrimlerinin ortak felsefesidir; ancak ulusların yapı ve özelliklerine göre değişik ülkelerde, farklı görünümde vermektedir. Örneğin aynı dönemlere rastlayan ve bir kentsoylu devrimi olan Amerikan Devrimi, Fransız ve Kara Avrupası Devrimlerine göre pragmatist ve utilitaristtir.

1789 da gerçekleştirilen Büyük Fransız Devriminin sahipleri olan kentsoyluların tarih sahnesine çıkışları daha eskilere dayanmaktadır. Orta Çağ sonları ve Yeni Çağ başlarında "İpek ve Baharat Yolu" nun Osmanlılar tarafından ele geçirilmesinden sonra, Batılılar yeni yollar arama peşine düştüler. Gemiciler denizlere açılarak Hindistan ve Uzak Doğu' ya ulaşma serüvenine girdiler. Yoğun seferler yeni kıta ve yeni adaların bulunmasına yol açtı. Buralar zenginliklerle doluydu. Gemiciler ve askerler yağmalar yaparak altın, gümüş ve

\* I.Ü. Hukuk Fakültesi Hukuk Felsefesi Anabilim Dalı Öğretim Üyesi

değerli taşları Avrupa'ya taşıdılar. Büyük kentlerde, buna bağlı mal alış-veriş ortamı gelişerek, taşınır ve özellikle taşınmazların el değişimine canlılık getirdi. Yönetimi elinde tutan aristokrasi, değerli taşlar karşılığında taşınmaz malını eskinin "baldırı çıplağına" devre diyordu.

Ticaret yaygınlaşıyor; yaygınlaştığı ölçüde zenginlikleri Avrupa'ya getiren kentsoylu sınıfı geliyordu. Bu olayın adına "Ticaret Devrimi" denmektedir.

Ticaret Devrimi ile oluşan ve gelişen kentsoylu ekonomik iktidarı elde etmişti. Oysa siyasal iktidar aristokrasi ve kraldaydı. Siyasal iktidar her zaman için ekonomiyi alt-üst edebilirdi. Kentsoylunun mülkiyet hakkı güvence altında değildi. Bu nedenle siyasal iktidarı da ele geçirmesi gerekiyordu. Yeni sınıf kendi filozoflarını da yetiştirdi. Düşünsel taban sağlam olmalıydı.

Rönesansla birlikte Antik Yunan'ın stoisyen özgürlükçü, eşitlikçi, bireye değer veren felsefesi Erasmus gibi filozoflarca gündeme getirilmişti. Aristoteles'in akılcılığı Descartes tarafından sağlam raylara oturtuldu.

Aristokrasinin baş destekleyicisi olan din adamlarının siyasetten uzaklaştırılması gerekiyordu. "Cismani ve ruhani iktidar" işbirliğinde halkın eli kolu bağlıydı. Başkaldırma aristokrasiyle birlikte ruhbanaya karşı da olmalıydı. Lâik devlet, laik doğal hukuk anlayışı geliştirildi.

Doğal hukuk felsefesi yavaş yavaş bir formüle bağlanıyordu. İnsanları diğer canlılardan ayıran temel özellik onların akıl ve irade sahibi olmalarıdır. Akıl ve iradeleriyle insanlar, doğanın ve toplumun yasalarını anlar, kavrar ve bunlar üzerinde egemenlik kurabilirler. Akıl herkeste mevcuttur. Aristokrata, krala, papaza daha derin ve güçlü bir akıl verilmemiştir. Herkes eşit düzeyde akıl sahibidir. O halde aristokrasi, papaz, burjuva farklılığı ortadan kalkmalı, eşit akıl sahibi insanlar yönetimde de eşit olmalıdırlar. Doğayı anlamak ve toplumu yönetmek için aracıya gerek yoktur. İnsan kendi kendini yönetebilir.

Aklın ürünü olan düşünce ve inanç kutsaldır. Düşünce ve inanç özgürlüğü karşısındaki tüm engeller ortadan kaldırılmalıdır.

Herkes mal, mülk edinmede eşittir. Emek ve çalışma ile elde edilen mülkiyet kutsaldır. Bireyi özel mülkiyet mutlu eder.

Eşit bir biçimde dünyaya gelen insanlar, tüm dünya nimetlerinden eşit olanaklar içinde, özgürce yararlanmalıdır. Bu onların doğal hakkıdır; adaletin gereğidir. Haklar doğuştan kazanılmaktadır. İnsanların doğuştan kazandığı vazgeçilmez, salt hak ve özgürlükleri vardır.

Yukarıda özetlediğimiz doğuştan kazanılan haklar, özgürlük, eşitlik, adalet, kardeşlik, akıcılık, bireycilik doğal hukuk felsefesinin özüdür. Görülüyor ki bir yerde doğal hukuk akıl ögesine bağlı olarak gelişmektedir. Akılcılığı XVII. yüzyılda Fransız filozofu Descartes işlemiştir. Bir başka Fransız Jean-Jacques Rousseau da XVIII. yüzyılda aklın egemenliğini siyasal egemenliğe dönüştürecek ve Fransız kentsoylusuna iktidar kapılarını açacaktır. J-J. Rousseau halk egemenliği, ulusal egemenlik kavramını ortaya atmıştır. Akli ile

kendi kendini yönetme özelliğine sahip olan insan, halk olarak da devleti yönetmeliydi. İktidarın köken ve kaynağı halktır. Halk egemenliği bölünmez, devredilmez, yanılmaz bir bütündür.

26 Ağustos 1789 tarihinde yayınlanan Fransız Yurttaş ve İnsan Hakları Bildirgesi doğal hukuk ve halk egemenliği ilkelerinin adeta hukuksal bir metin haline dönüştürülmüş biçimindedir.

Bildirgenin 1. maddesi "insanlar doğuştan özgür ve eşittir" demektir. 2. madde doğal hukuk deyimini açıkça belirtmektedir: "toplumun temel amacı insanın doğal haklarının (hukuk bilindiği gibi haklar demektir) korunmasını güvence altına almaktır. Bu haklar özgürlük, mülkiyet, güvenlik ve baskıya karşı direnmedir".

3. ve 6. maddeler Rousseau'cu halk egemenliğinin temelinde yatan genel irade kavramı formüle etmektedir. 10. madde düşünce ve inanç özgürlüğünü benimsemektedir. 11. maddeye göre düşünce ve görüşlerin özgür dolaşımı kutsal bir haktır. Bildirgenin özünde ise kartezyen (Descartes'ci) akıl yatmaktadır.

Fransız Devrimi 200 yıldan beri bu ana ilkelerin ışığı altında dünyayı temelinden sarsmıştır. Doğal hukuk ilkeleri anayasalara, yasalar geçmiş, Batı Medeni Kanunlarının, bu arada bizim de bağlı olduğumuz İsviçre Medeni Kanununun temelidir. 1810 Fransız Ceza Kanununu tüm Batı devletlerinin Ceza kanunlarını etkilemiştir.

### ÜLKEMİZE OLAN ETKİSİ

Büyük Fransız Devrimi bir çok açıdan ülkemizi etkilemiştir. Biz burada sadece hukuk ve siyaset felsefesi açısından etkisini ele almaktayız. XVIII. yüzyılın sonu ve XIX. yüzyılın başlarında Osmanlı devletinde felsefe, hukuk ve siyaset felsefesinin varlığından kuşkusuz söz edemeyiz. Teokratik yönetim, "padişah efendimiz", "derin filozof (!) Cinci Hocalar" aracılığıyla aylara, yıldızlara bakarak devleti yönetiyordu. Antik çağda düşüncenin zirvesinde olan Anadolu, henüz düşünce üretmekte fakirdi. "İçtihat Kapısının" kapanmasından sonra, İbni Rüşd, İbni Sina, Farabi gibi büyük düşünürler yetiştiren İslâm Alemi, düşünceyi bırakıp biçimin bağına ve mistisizme kapılmıştı.

Gene de aydınlık, karalı genç şehzade Selim, Fransız Devriminden haberdardı. Devrim öncesinde de XVI. Louis'ye bir mektup yazarak yönetim hakkında düşüncelerini öğrenmek istemiştir (UZUNÇARŞILI, İ.H.: Selim III ün Veliht iken Fransa Kralı Lui XVI ile Muhabere, BELLETEN, c. II, 1938 no 56, s.191-246). Fransız Devrimi ona ilginç gelmişti. Devrimle ilgili "Nizam-ı Cedid-Yeni Düzen" deyimini kullanıyordu. Bilindiği gibi daha sonra kurulan ordu da bu adı almıştı. Padişahlık döneminde de Fransadan öğretim elemanları getirten III. Selim yeni düşüncelerin ilk kıvılcıklarının ülkemize gelmesinde öncülük yapmıştır.

1808 de tahta çıkan II. Mahmut' un Osmanlı Padişahları içinde en önemli reformcu olduğu bilinmemektedir. Onu reformlara sürükleyen nedenlerin başında siyasal gücünü

sağlamlaştırmak olduğu kuşku götürmez. Baskıyla değil, reformla düzeni pekiştirmenin en sağlam yöntem olduğunun bilincini taşıması onun akılcılığını göstermektedir. II. Mahmut daha iktidara geldiğinde anlam ve amacı ne olursa olsun Sened-i ittifak gibi haklar tanıyan bir uzlaşmaya mührünü koymuştur. Divan-ı Hümayun' a yeniden "meşveret-danışma" usulünü getiren genç padişah, devlet memurlarına miras hakkını tanımış; çeşitli dinlere mensup tebanın din özgürlüğüne saygı göstermiştir. Danıştay ve Yargıtay' ın öncüsü olan Meclis-i Ahkâm-ı Adliye II. Mahmut Döneminde kurulmuştur. Fransızca eğitim yapan okulların temelleri de bu dönemde atılmıştır.

1839'da Abdülmecit' in tahta geçmesi münasebetiyle yayınlanan Gülhane Hattı Hümayunu (Tanzimat Fermanı) ile birlikte Batı Felsefesinin ülkemize girişi iyice yoğunlaşmıştır. Osmanlı İmparatorluğu içinde yaşayan Müslüman olmayanlara hak ve özgürlükler sağlayarak bir "komprodor burjuvazisi" yaratmak isteyen Batı Devletleri'nin amacı, ülkeyi sömürmektir. Bu nedenle Fransız Devriminin Felsefesi'nin yayılmasında Batılılar yarar görüyordu. Bugün de belki aynı amaç geçerlidir. Ancak amaç ne olursa olsun, özgürlüklerin ülkemize gelmesi olumlu bir olgudur. Avrupa Topluluğuna girme arzumuz olmasaydı, demokrasiye geçiş süreci bir hayli uzayabilirdi. Yayınlanan Tanzimat Fermanı ile Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi arasında hak ve özgürlükler açısından bir paralellik vardır.

1856 İslahat Fermanı da benzer hükümler getirmekteydi. Burada eşitlik ilkesi üzerinde durulmuş ve müslüman teba ile müslüman olmayanlar arasındaki farklılıklar ortadan kaldırılmıştır. Sultan Abdulaziz Döneminde Fransız Devriminin Felsefesi ülkemize bütün ağırlığıyla girmiştir. 1868' de kurulan Galatasaray Sultanisi Fransızca eğitim veren bir kurum haline dönüştürülmüştür. Galatasaray'a gelen hocalar, ilerinin devlet adamı olarak gençlerin dimağlarına özgürlük, eşitlik, kardeşlik ilkelerini yerleştirmişlerdir. Sultani' nin kurucuları olan Âli ve Fuad Paşalar Batı kültür geleneğinden gelmekteydiler.

V. Murat ve Abdulhamit' i tahta geçiren Jön Türkler ve Mithat Paşa Fransız Devrim Felsefesini özümseyen büyük devlet adamlarıydı. İlk Türk Anayasası 1876 tarihli Kanun-i Esasi' inin temel Hak ve özgürlüklere ilişkin maddeleri, Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesini anımsatmaktaydı. Bireysel özgürlükler güvence altına alınmış, mülkiyet hakkı tanınmış, inanç özgürlüğünün kutsallığı vurgulanmış, işkence ve angarya yasaklanmış yasa önünde eşitlik ilkesi benimsenmiştir. Denilebilir ki Kanun-i Esasi' nin bazı maddeleri Bildirgenin aynen çevirisidir. Ne yazık ki altı ay sonra Abdulhamit Kanun-i Esasi' yi askıya almış ve İstibdat Devri başlamıştır. Bu kez özgürlükçü düşünceler illegal bir platformda gelişme olanağı bulmuştur.

Asker ve aydın çevreler tarafından kurulan İttihat ve Terrakki Cemiyeti'nin tüm felsefe ve ideolojisi doğal hukukçuydu. Fransız Devriminin yapısı, düşünce sistemi, örgütlenme biçimi 2. Jön Türk Hareketi tarafından aynen benimsenmişti. İstibdat' tan kaçan Osmanlı aydınları Paris' te Montesquieu' leri, Rousseau' ları, Voltaire' leri okuyup, özgürlükçü düşünceleri yaymaktaydılar.

1908 İkinci Meşrutiyet' te İstanbul sokaklarında özgürlük, eşitlik kardeşlik sesleri ortalığı çınlatmaktaydı. Aynı sözcükler Fransız Devriminin de sokak sloganıydı. 1809'da

yapılan Anayasa değişiklikleriyle devrimin ilkeleri tam anlamıyla benimsendi. Yasal planda Osmanlı ülkesi, bazı yönlerden adeta Batı Ülkeleri'nden ileri bir düzeye ulaştı. Ancak bir süre sonra aksamalar başladı ve devlet terörü sokakları işgal etti. Fransa da benzer bir durumu Robespierre ve Danton gibi devrimcilerle Devrim sonrasında yaşamıştı. Devlet' te artık Abdulhamit yoktu, ama yüzlerce Abdulhamit devleti idare etmeye kalkmıştı.

Ve savaşlar... Balkan Savaşları... Birinci Dünya Savaşı... İttihatçıların sonu. Ardından Kurtuluş Savaşı ve Genç Türkiye Cumhuriyeti...

Daha Kurtuluş Savaşında Fransız Devrim Felsefesinin etkisini 1921 Anayasası'nda görmekteyiz. 1921 Anayasası J-J. Rousseu' nun "kuvvetler birliği" ilkesini benimsemişti.

Atatürk' ün Rousseau, Voltaire ve Montesquieu' nün yapıtların Manastır' da Okulda okumaya başladığını Fethi Bey ifade etmektedir. Ali Fuat Cebesoy' a göre Atatürk Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi'nden çok etkilenmiştir (CEBESOY, Ali Fuat: Sınıf Arkadaşım Atatürk, Cumhuriyet Gazetesi 12 Kasım 1966). Celal Bayar, Atatürk' ün Fransız Devriminin olayları ve felsefesini çok iyi bildiğini yazmaktadır (BAYAR, Celal: Ben de Yazdım, C.8, s. 2693)

Atatürk 1921 tarihinde Millet Meclisi'nde yaptığı bir konuşmada Rousseau ve Montesquieu' den örnekler vererek "kuvvetler birliği sisteminin" benimsenmesinin nedenlerini açıklar. Ona göre ulusal irade en iyi biçimde Rousseau' nun "kuvvetler birliği" sistemi içinde ortaya çıkmaktadır. Mustafa Kemal milletvekillerine Rousseau' yu okumalarını salık verir.

Atatürk' ün söylev, demeç ve özdeyişlerinde doğal hukukçu ilkeleri görmek mümkündür. "Özgürlük ve bağımsızlık benim karakterimdir " diyen lider, Hasan Rıza Soyak ' a göre o denli bir plüralist demokrasiden yanadır ki" bir gün Türkiye' de padişahlığı bile savunan partilerin kurulmasının" gerektiğini söylemiştir.

Atatürk 1922 yılında Fransız Sefareti'nde Devrimin 133. yıldönümü münasebetiyle yaptığı bir konuşmada özgürlük ve bağımsızlık mücadelelerinin ve buna bağlı olarak Fransız Devriminin önem ve anlamını anlatmıştır. Ona göre devrimlerin en önemli, en aydınlatıcı ve en verimli Fransız Devrimi olup, Kurtuluş Savaşımızla arasında ilke ve gerçekleştirilmek istenilen amaç açısından büyük benzerlikler vardır. Mustafa Kemal her iki Devrim' in amacının özgürlük, bağımsızlık ve ulusal egemenliğin kurulması olduğunu söylemiştir.

1928 yılında Atatürk'le röportaj yapmaya gelen Fransız gazeteci M. Perot' ya Mustafa Kemal şu sözleri söyler: "Hepimiz Fransız kültür menbaa suyundan içtik (...) Fransız Devrimi evrensel özgürlük düşüncesinin kaynağıdır" (Atatürk Söylev ve Demeçleri, C. III, s. 66-67).

Atatürk' ün A. Comte' cu pozitivist olduğu söylenir. Doğrudur, ancak pozitivism temelini akılcılıkta bulur. Pozitif bakış tüm olay ve olguların köken ve nedinini bilim ve aklın verilerinde arar. Dinsel, metafizik ve hurafeye dayanan açıklama şemalarının yerini pozitivismde akıl almaktadır. Bu da Descartes' cı akılcılık, rasyonalizmden başka bir şey değildir. "Hayatta en hakiki mürşit ilimdir" diyen Atatürk akılcıdır. Fransız eski başbakanlarından Edouard Herriot' ya göre "Mustafa Kemal sadece bir asker, bir devlet adamı değildir. O aynı

zamanda akıl ve bilimin önem ve anlamını bilen bir bilim adamıdır "HERRIOT E.": Kémalisme, in Orient Paris 1934.s.8-9).

Fransız Devrim felsefesinin temel ilkeleri lâiklik, Mustafa Kemal' le birlikte Cumhuriyet' in 6 okulundan biri olmuştur.

Fransız Devriminin özgürlük, eşitlik, adalet, kardeşlik, ulusal, egemenlik, akılcılık, lâiklik ilkeleri Cumhuriyet' in kurucusu Atatürk gibi tüm aydınlarımız tarafından da benimsenerek halka aktarılmaya çalışılmıştır. 1921, 1924, 1961 ve 1982 anayasalarımız da bu ilkelere bağlıdır. Bu ilkeler Batı Demokrasi'lerinin temel direğidir. Ülkemizde bazen zorlamalarla karşılaşmaktayız; her ülkenin kendine özgü koşulları vardır. Zaman gelecek Türkiye de tam anlamıyla Bugünkü Batı' nın ulaştığı çağdaş plüralist demokrasiye kavuşacaktır.